

dr Maciej Labocha

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Humanistyczny, Instytut Językoznawstwa

tel. (32) 200 95 15

e-mail: maciej.labocha@us.edu.pl

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8763-2187>

O STRUKTURZE SEMANTYCZNEJ ARTYKUŁU HASŁOWEGO W SŁOWNIKU PRZEKŁADOWYM POLSKO-ROSYJSKIM NA PRZYKŁADZIE POLSKIEGO LEKSEMU *PRZECZYTAĆ* ORAZ JEGO ROSYJSKICH ODPOWIEDNIKÓW

ABSTRAKT

W niniejszym artykule autor proponuje semantyczną analizę konfrontatywną polskiego leksemu *przeczytać* oraz jego rosyjskich odpowiedników – *прочитать* i *перечитать*, a także zestawienie takiej analizy z odpowiednimi artykułami hasłowymi w wielkich słownikach polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich. Celem analizy jest określenie optymalnej sekwencji znaczeń leksemu *przeczytać*, odpowiedni dobór ekwiwalentów, a także systemowo adekwatna i pragmatycznie użyteczna konstrukcja artykułów hasłowych dla wszystkich trzech jednostek leksykalnych.

Słowa kluczowe: leksykografia, słownik przekładowy, artykuł hasłowy, tłumaczenie polsko-rosyjskie, językoznawstwo konfrontatywne polsko-rosyjskie

ABSTRACT

REFLECTIONS ON THE SEMANTIC STRUCTURE OF A DICTIONARY ENTRY IN A POLISH-RUSSIAN DICTIONARY BASED ON THE POLISH LEXEME *PRZECZYTAĆ* AND ITS RUSSIAN EQUIVALENTS

The article is devoted to a contrastive analysis of lexical (dictionary) meanings of the Polish lexeme *przeczytać* and its Russian equivalents *прочитать* and *перечитать*. The analysis also provides verification of its findings with the register of three major Polish-Russian dictionaries. The purpose of the analysis is to establish a correct sequence of meanings of the Polish lexeme along with appropriate translation counterparts, and to suggest how to create a system-readable and pragmatically useful structure of dictionary entries for all three lexemes.

Key words: lexicography, translation dictionary, dictionary entry, Polish-Russian translation, Polish-Russian confrontational linguistics

Wstęp (ogólne założenia badawcze i praktyczne)

Leksykografia przekładowa zorientowana na doskonalenie słowników powinna uwzględniać szereg kryteriów, które byłyby skoncentrowane zarówno na osobie użytkownika, jak i na założeniach, wynikających z doświadczeń badawczych w zakresie lingwistyki konfrontatywnej. Wśród jej założeń teoretycznych o walorach użytecznościowych można zatem wyróżnić co najmniej:

- ustalanie podobieństw i różnic w wykorzystaniu środków językowych,
- ustalenie podobieństw i luk międzyjęzykowych.

Wśród założeń praktycznych badań konfrontatywnych można zaś wydzielić:

- ukazanie trudności w odbiorze i stosowaniu środków językowych przez nierodzimych użytkowników języka,
- ustalenie charakteru interferencji międzyjęzykowej,
- opracowanie procedury porównania języków jako metody leksykograficznej¹.

Dobry słownik przekładowy powinien bowiem uwzględniać perspektywę komunikacyjną, sytuacyjność, pragmatyczne składniki znaczenia, co zauważają badacze leksykografii².

Są to konstatacje nienowe i odnoszące się do pojęcia tzw. słownika aktywnego, który zresztą można traktować jako słownik praktyczny, mający zarazem walory dydaktyczne.

W niniejszym artykule przedstawiona jest analiza konfrontatywna znaczeń leksykalnych polskiego leksemu *przeczytać* oraz jego rosyjskich ekwiwalentów – *прочитать* oraz *непечитать* w słownikach objaśniających³ polskim i rosyjskim (przy czym pod uwagę bierzemy znaczenia niemetaforyczne), a także analiza sposobu rejestrowania ww. jednostek w trzech wielkich słownikach polsko-rosyjskich⁴. Celem analizy jest zaproponowanie adekwatnego językowo,

¹ M.P. Koczerhan, *Podstawy językoznawstwa konfrontatywnego*, Opole 2009, s. 16–17.

² Zob. J. Mędelska, J. Wawrzyńczyk, *Między oryginałem a przekładem. Rzecz o słownikach dwujęzycznych*, Kielce 1992, s. 9; В.П. Верков, *Двуязычная лексикография. Учебник*, Москва 2004, с. 145.

³ Wszystkie definicje polskojęzyczne pochodzą z internetowego *Słownika języka polskiego PWN*, [online], www.sjp.pwn.pl, [dostęp: 14.11.2018]. Definicje rosyjskojęzyczne pochodzą z internetowej wersji słownika *Большой толковый словарь русского языка* (autor: С.А. Кузнецов), pozostającego w zasobach portalu Грамота.ру, [online], [dostęp: 14.11.2018].

⁴ (1) *Wielki słownik polsko-rosyjski*, D. Hessen, R. Stypuła (red.), Warszawa 2004; (2) *Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski*, S. Chwatow, M. Timoszuk (red.), Warszawa 2008; (3) *Wielki*

translatologicznie i użytecznościowo opisu słownikowego, a ujmując rzecz technicznie – zaproponowanie odpowiedniej struktury semantycznej artykułu hasłowego w słowniku przekładowym polsko-rosyjskim.

Analiza znaczeń w słownikach jednojęzycznych

Przypadek czasownika *przeczytać* oraz jego rosyjskich odpowiedników jest ciekawy szczególnie z tego względu, że zakresy konsytuacji, w których wskazane jednostki są stosowane, są wyraźnie niewspółmierne, a słowniki przekładowe w części polsko-rosyjskiej traktują translaty jak warianty leksykalne lub synonimy absolutne. Ponadto dla leksemu polskiego notowane są jedynie dwa znaczenia, podczas gdy leksemy rosyjskie, w szczególności *прочитать*, posiadają ich o wiele więcej. Porównajmy eksplikacje dla wszystkich ww. leksemów:

[przeczytać]

«czytając, zapoznać się z treścią czegoś»

«zdołać coś odczytać, rozszyfrować»

[прочитать]

Читая, воспринять что-л. написанное, напечатанное. П. слово. П. статью вслух. П. газету. // Понять какие-л. условия, обозначения, знаки. П. ноты. П. шифровку. П. чертёж.

По внешним признакам, проявлениям распознать, угадать и т.п. (чьи-л. переживания, мысли, желания и т.п.). Я прочитал в её глазах страх. На лице прочитала ответ на свой вопрос. // Понять каким-л. образом, дать ту или иную трактовку. Неправильно прочитать Пушкина. По-новому прочитать «Гамлета» Шекспира.

Произнести (какой-л. текст) наизусть; продеklamировать. П. молитву. П. монолог Годунова. Прочитай что-нибудь наизусть. Прочитал «Реквием» по памяти.

Произнести с целью поучения, наставления. П. нравоучение, нотацию, проповедь.

Изложить, передать устно слушателям (какие-л. сведения, содержание чего-л.). П. доклад о международном положении. П. курс русской истории. П. лекцию.

(чито). Провести какое-л. время за чтением. П. всю ночь. [...]

[прочеть]

(что). = Прочитать (1-5 зн.). П. книгу. П. лекцию. П. наставление. П. монолог. Я всё прочёл на её лице, по её лицу. Ты уже кончил писать? дай прочесть.

[перечитать]

Прочитать заново, ещё раз. П. письмо. П. Пушкина. П. с ребёнком его любимую сказку.

Прочитать всё, многое. П. всю библиотеку. П. все газеты. П. всего Булгакова. Сколько я за свою жизнь перечитал!

[перечесть]

св. кого-что. Разг. Прочитать заново, ещё раз; перечитать.

Leksem polski *przeczytać* ma w *Słowniku języka polskiego PWN* dwa wyodrębnione znaczenia, z czego drugie – jak się wydaje – ma charakter nieco przestarzały, biorąc pod uwagę, iż notowane jest ono wprost za *Słownikiem języka polskiego* Witolda Doroszewskiego, a materiałem ilustracyjnym jest w nim wyimek z dzieła Marii Dąbrowskiej (1889–1965) *Noce i dnie*. Współcześnie dana konsytuacja wymaga raczej – jak podpowiada praktyka mowy – użycia leksemów *rozczytać* lub *odczytać*: „Czy jesteś w stanie **rozczytać** ten napis?” (zapytaj.onet.pl – 14.02.2018), „W jednym z najbardziej odosobnionych miejsc na świecie – Wyspie Wielkanocnej – kilkaset lat temu powstało pismo rongorong. Trwają próby jego **odczytania**” (naukawpolsce.pap.pl – 14.02.2018). Co ciekawe, *Słownik języka polskiego PWN* dla obu tych leksemów notuje następujące znaczenia:

[rozczytać]

«wzbudzić w kimś zamiłowanie do czytania»

[odczytać]

1. «przeczytać coś głośno»
2. «poznać, czytając, treść tekstu, napisu itp. mało czytelnego lub nieznanego»
3. «domyślić się czegoś z tekstu, z wyglądu czegoś, kogoś lub na podstawie innych przesłanek»
4. «zapoznać się z zapisem zarejestrowanym przez jakiś przyrząd»

W przypadku pierwszym brak więc eksplikacji, która uwzględniałaby znaczenie ‘rozszyfrować coś, co zostało zapisane’. Przypadek drugi natomiast podpowiada dodatkowe znaczenie leksemu *przeczytać* – jeden z przykładów użycia przytoczonych w *Wielkim słowniku języka polskiego* (www.wsjp.pl) wskazuje bowiem, że do umieszczonych w *Słowniku języka polskiego PWN* definicji należałoby

dodać jeszcze jedną – ‘przeczytać coś głośno, odczytać’ – por. „Wezmę tamtą tabliczkę, lecz przedtem proszę, **przeczytaj** mi ją jeszcze raz, abym spa pamiętał, a powtórzywszy choremu starcowi, uradował jego duszę” (www.wsjp.pl – 15.02.2018). Nie ma w przytoczonym przykładzie elementu ‘czytając, zapoznać się z treścią czegoś’ lub, jak to ujmuje *WSJP* – ‘zapoznać się z tekstem pisany’. W przykładzie użycia czytający nie zapoznaje się z tekstem, lecz jedynie ma go głośno odczytać. Pozostając zatem przy podziale uwzględnionym w *SJP PWN*, musimy do niego niewątpliwie dodać znaczenie ‘przeczytać głośno, odczytać’, umieszczając je wśród pozostałych znaczeń:

[przeczytać]

1. «czytając, zapoznać się z treścią czegoś»
2. «przeczytać coś głośno, odczytać»
3. «zdołać coś odczytać, rozszyfrować»

Analizując znaczenia rosyjskich leksemów *прочитать* oraz *перечитать*, możemy w nich odnaleźć wyodrębnione znaczenia, które w słownictwie polskim są nieobecne, lecz również odpowiadają konkretnym konsytuacjom w języku polskim, a mianowicie:

[прочитать]

6. (*что*). Провести какое-л. время за чтением. П. всю ночь. [...]

[перечитать]

1. Прочитать заново, ещё раз. П. письмо. П. Пушкина. П. с ребёнком его любимую сказку.
2. Прочитать всё, многое. П. всю библиотеку. П. все газеты. П. всего Булгакова. Сколько я за свою жизнь перечитал!

Ostateczny szereg znaczeń, który należy uwzględnić w budowie artykułu hasłowego – pomimo faktu, że niektóre z nich mają wyłącznie jednostkowe poświadczenia tekstowe – w słowniku przekładowym po stronie polsko-rosyjskiej powinien więc składać się z co najmniej sześciu punktów (eksplicacji), w naszym przypadku zawężonych do ekwiwalentów o tej samej budowie (ekwiwalenty o innych prefiksach będziemy rozpatrywać niejako na marginesie):

[przeczytać]

1. «czytając, zapoznać się z treścią czegoś»
2. «przeczytać na głos, odczytać»
3. «przeczytać coś jeszcze raz, ponownie»

4. «przeczytać wiele; przeczytać wiele egzemplarzy»
5. «zdołać coś odczytać, rozszyfrować»

Wątpliwe natomiast wydaje się znaczenie ‘spędzić jakiś czas, czytając’, które poza pojedynczymi wystąpieniami tekstowymi nie jest poświadczone:

6. «spędzić jakiś czas, czytając»

Na potrzeby niniejszego opracowania uznajemy wszak, iż można je rozpatrywać jako jedno ze znaczeń w fazie opracowania artykułu hasłowego.

Powyższym znaczeniom, wyodrębnionym przez nas na potrzeby słownika przekładowego w części polsko-rosyjskiej, możemy przypisać następujące pary przekładowe potwierdzone poświadczeniami korpusowymi:

(1) przeczytać – прочитать («czytając, zapoznać się z treścią czegoś»)

Mirosław Bałka mówi w wywiadzie, że ma świadomość funkcjonowania w getcie, ale że zarazem stara się zrobić jak najwięcej, by mury getta zniknęły. Każdy, kto czuje, że nie jest bez winy, niech ów wywiad **przeczyta**. (Korpus Języka Polskiego PWN – 15.02.2018)

Не буду пересказывать его в подробностях, требуется много места, да и не написать, как тогда, по свежим следам. Кто заинтересуется – пусть **прочитает** в «Мыслях». (Национальный корпус русского языка – 15.02.2018)

(2) przeczytać – прочитать («przeczytać na głos, odczytać»)

Wezmę tamtą tabliczkę, lecz przedtem proszę, **przeczytaj** mi ją jeszcze raz, abym spamiętał, a powtórzysz choremu starcowi, uradował jego duszę. (Wielki słownik języka polskiego – 15.02.2018)

Того, что он **прочитал** мне в тот день, я не нахожу теперь в его записях – вернее, нахожу в них так много вариантов прочитанного тогда, что уже не в состоянии определить, какой именно он читал. Он **прочитал** мне два отрывка, это я помню точно; [...]. (Национальный корпус русского языка – 15.02.2018)

(3) przeczytać – перечитать («przeczytać coś jeszcze raz, ponownie»)

Jerzy miał twarz ściętą wrogim grymasem. **Przeczytał** raz jeszcze, poruszając ustami jak człowiek uczący się tekstu na pamięć. (Korpus Języka Polskiego PWN – 18.02.2018)

Такого просто не может быть! Он внимательно и медленно **перечитал** еще раз и убедился, что никакой ошибки нет [...]. Ничего себе! Как такое возможно? (Национальный корпус русского языка – 18.02.2018)

(4) przeczytać – перечитать («przeczytać wiele; przeczytać wiele egzemplarzy»)

Można być Ślązakiem na mocy miejsca urodzenia. Można się urodzić na Śląsku i nie być nim ani trochę. Można **przeczytać** wszystko, co o Śląsku napisano, i nie zrozumieć ani krztyny. (Korpus Języka Polskiego PWN – 01.01.2019)

Я не могу сказать, что я **перечитал** всю психологическую литературу, существующую по проблеме психологии восприятия, и в частности зрительного восприятия, но какие-то стандартные вещи, которые считаются типичными, представительными для современной психологии, я прочитал. (Национальный корпус русского языка – 18.02.2018)

(5) przeczytać – прочитав («zdołać coś odczytać, rozszyfrować»)

Piszesz tak niewyraźnie, że nie wymagaj potem, żeby cię kto przeczytał. (WSJP pod red. W. Doroszewskiego)

Призывник на медкомиссии при проверке зрения не смог **прочитать** буквы в таблице за исключением самых крупных. Тем не менее к его удивлению доктор сказал: – Годен! – Но для чего? (Национальный корпус русского языка – 18.02.2018)

(6) przeczytać – прочитав («spędzić jakiś czas, czytając»)

Kto z nas tego nie zna. I żeby to była tylko trzecia. Z doświadczenia wiem, że (...) niektórzy książkopolicy potrafią **przeczytać** całą noc. Tylko w takim wypadku to my rządзимy książką, czy książka nami? (krysiaklaraikisiazki.blogspot.com – 15.02.2018)

Помню, я начал читать её с вечера, когда заперли казарму, и **прочитал** всю ночь до зари. (Национальный корпус русского языка – 15.02.2018)

Analiza artykułów hasłowych w słownikach przekładowych

Wyodrębnione przez nas na podstawie eksplikacji w słownikach jednojęzycznych pary przekładowe są dopasowane pod względem znaczeń systemowych oraz znaczeń pragmatycznych (konsytuacyjnych), w większości potwierdzonych wystąpieniami tekstowymi (dyskusyjna pozostaje kwestia jednostek *przeczytać* i *перечитать* w znaczeniu ‘spędzić jakiś czas, czytając’). Zestawmy powyższe ustalenia z zawartością artykułów hasłowych w badanych słownikach przekładowych:

Wielki słownik polsko-rosyjski WP

[przeczytać]

прочитать, прочесть

Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski REA

[przeczytać]

прочитать, прочесть

Wielki słownik polsko-rosyjski i rosyjsko-polski PWN

[przeczytać]

прочитать ◊ **przeczytać jeszcze raz/przeczytać na nowo** перечитать/перечесть *раз*.

Jak widać, WSPR WP oraz WSPR[i]RP REA podają zgodnie tylko jeden z wymienionych przez nas ekwiwalentów leksemu *przeczytać*, a mianowicie *прочитать* (leksem *прочесть* uznamy w tym miejscu za wariant morfologiczny, którego znaczenia są tożsame z leksemem *прочитать*). Wydaje się wysoce prawdopodobne, że nieuwzględnienie leksemu *перечитать* (wariant: *перечесть*) jako translatu jest motywowane właśnie eksplikacjami ze słownictwa polskiego, symbolizującymi dwa znaczenia, z czego jedno współcześnie jest chyba wątpliwe. Użytkownik nie otrzymuje więc żadnej informacji o tym, że w języku rosyjskim funkcjonuje jednostka *перечитать* (*перечесть*), o której naturze mógłby być może dowiedzieć się z rosyjsko-polskiej części słownika.

WSPRiRP PWN natomiast, w przeciwieństwie do dwóch pozostałych słowników, po pierwsze rezygnuje z podania wariantu morfologicznego dla leksemu *прочитать*, tj. nie notuje translatu *прочесть*, po drugie podaje translata *перечитать* w znaczeniu ‘przeczytać jeszcze raz, przeczytać ponownie’. Istotne jest miejsce odnotowania ww. translatu – otóż jest on podany w sekcji oznaczonej symbolem ◊ (romb), który sygnalizuje wykaz przykładów użycia lub ilustrację materiałową. Parą ekwiwalentów przekładowych według autorów słownika

jest więc para *przeczytać raz jeszcze* – *перечитать*, co nie jest pozbawione uzasadnienia, ponieważ przykłady kontekstowe potwierdzają, że formalnym wykładnikiem aktualizacji znaczenia leksemu *przeczytać* o element powtórzenia czynności jest właśnie wspomniana złożona forma przysłówkowa (*raz jeszcze*), ale również odpowiadający jej szereg synonimiczny (*od nowa; powtórnie; ponownie* etc.), który – jak należy sądzić – autorzy raczej słusznie pomijają ze względu na zakładaną kompetencję językową użytkownika polskiego. Wydaje się jednak, że – o ile traktujemy połączenie wyrazowe *przeczytać jeszcze raz* jako jednostkę przekładową właśnie – należałoby w szereg ekwiwalentów wpisać również jednostkę *прочитать ещё раз/заново* etc., ponieważ jest to równoważny ekwiwalent ww. translatu, i traktować ją jako jednostkę przekładu, tzn. jako wiązkę sensów (reprodukt, frazem), a nie zbiór pojedynczych okazjonalnie zestawianych leksemów. Dyskusyjna pozostaje jednak kwestia lokalizacji takiego translatu. Zastanawia też, dlaczego autorzy w polsko-rosyjskiej części słownika konsekwentnie nie rozdzielają znaczeń.

Porównajmy informacje, które otrzymuje użytkownik po odszukaniu odpowiednich wyrazów hasłowych w części rosyjsko-polskiej badanych słowników:

Wielki słownik rosyjsko-polski WP

[прочитать]

1. przeczytać; ~ **книгу** przeczytać książkę; 2. przen. (*распознать*) wyczytać; 3. (*произнеся вслух, познакомить с чем-л.*) odczytać; 4. (*продекламировать*) wygłosić; wyrecytować; 5. wygłosić; ~ **нотацию** wygłosić reprimendę; ~ **доклад** wygłosić odczyt; ~ **курс лекций** wygłosić cykl wykładów; 6. (*понять, дать трактовку*) odczytać; odtworzyć; odegrać; 7. (*некоторое время*) czytać *несов.*, spędzić na czytaniu; ~ **всю ночь** spędzić całą noc na czytaniu, czytać całą noc.

[прочесть]

zob. **прочитать** 1–5.

[перечитать]

1. (*заново*) przeczytać jeszcze raz (na nowo, powtórnie); ~ **письмо** przeczytać list powtórnie; 2. (*всё, многое*) przeczytać, poprzczytywać *редко*; ~ **все книги** przeczytać wszystkie książki.

[перечесть]

1. (*заново*) przeczytać jeszcze raz (na nowo, powtórnie); ~ **письмо несколько раз** przeczytać list kilka razy (kilkakrotnie); 2. (*всё, многое*) przeczytać, poprzczytywać *редко*.

Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski REA

[прочитать]

1. przeczytać; 2. *przen.* wyczytać; 3. odczytać; 4. wygłosić, wyrecytować; ~ **стихотворение** wyrecytować wiersz; 5. wygłosić; ~ **лекцию** wygłosić wykład; 6. spędzić na czytaniu; ~ **весь день** spędzić cały dzień na czytaniu.

[прочесть]

1. przeczytać; 2. *przen.* wyczytać; 3. odczytać; 4. wygłosić, wyrecytować.

[перечитать]

1. przeczytać ponownie (jeszcze raz); 2. przeczytać (dużo, wszystko).

[перечесть]

1. przeczytać ponownie (jeszcze raz); 2. przeczytać (dużo, wszystko).

Wielki słownik polsko-rosyjski i rosyjsko-polski PWN

[прочитать]

1. przeczytać; 2. (*продекламировать*) wyrecytować; 3. (*изложить что-либо*) wyłożyć; 4. (*кому: доклад, речь и т. п.*) wygłosić dla kogo; 5. (*молитву*) odmówić; 6. (*ознакомить кого-либо с содержанием текста, читая вслух; прочитать шифровку, карту и т. п.; раскрыть внутренний смысл произведения*) odczytać; 7. (*догадаться*) odgadnąć, 8. (*читать в течение некоторого времени, напр. всю ночь*) czytać (*ревиен czas*).

[прочесть]

1. przeczytać; 2. (*продекламировать*) wyrecytować; 3. (*изложить что-либо*) wyłożyć 4. (*кому: доклад, речь и т. п.*) wygłosić dla kogo; 5. (*молитву*) odmówić; 6. (*воспроизвести смысл каких-либо знаков, черт и т. п.*) odczytać; 7. (*догадаться*) odgadnąć.

[перечитать]

przeczytać jeszcze raz/przeczytać na nowo.

[перечесть]

разг. przeczytać jeszcze raz/przeczytać na nowo.

W artykule hasłowym dla leksemu *прочитать* w WSRP WP trzy wyodrębnione przez nas znaczenia leksemu polskiego (*przeczytać* – ‘czytając, zapoznać

się z treścią czegoś', 'przeczytać na głos, odczytać', 'zdołać coś odczytać, rozszyfrować') znajdują się w jednym zaledwie punkcie 1., przy czym bez jakichkolwiek dodatkowych komentarzy i z jednym tylko przykładem użycia (*przeczytać książkę*), który ilustruje jedno z trzech znaczeń. Każdy z pozostałych punktów uwzględnia zaś ekwiwalenty o innych przedrostkach i w większości w innych niż elementarne wyodrębnione przez nas znaczenia (poza jednym wyjątkiem – w punkcie 3. artykułu hasłowego autorzy słownika wydzielają znaczenie *произнеся в слух, познакомить с чем-л.*, podając przy tym sugerowany ekwiwalent *odczytać*). Wydaje się jednak, że taka para daje użytkownikowi niepełny i wadliwy obraz ekwiwalencji, co potwierdzałyby przytoczona przez nas wcześniej ilustracja materiałowa z WSJP – „Wezmę tamtą tabliczkę, lecz przedtem proszę, przeczytaj mi ją jeszcze raz, abym spamiętał, a powtórzywszy choremu starcowi, uradował jego duszę”⁵, a główną parą przekładową powinna być para *прочитать – przeczytać*. Wpływ na zestawienie *прочитать – odczytać* najprawdopodobniej wywarła jednojęzyczna leksykografia polska, w której znaczenie 'przeczytać coś głośno' uwzględnione jest na pierwszym lub drugim miejscu wśród innych eksplikacji⁶. Istotne, by dostrzec, że polskie jednostki *przeczytać* i *odczytać* nie są synonimami absolutnymi w tym znaczeniu.

Brakuje natomiast w opisie leksemu *прочитать* znaczenia 'zdołać coś odczytać, rozszyfrować'.

Warto zauważyć, że artykuł hasłowy w części rosyjsko-polskiej przy znaczeniu 'spędzić jakiś czas, czytając' podaje dwa ekwiwalenty polskie: (1) 'spędzić jakiś czas, czytając/na czytaniu', a więc jednostkę, która mogłaby bez wątplenia znaleźć się w opisie semantycznym w nawiasie okrągłym oraz (2) jednostkę 'czytać (jakiś czas)', która wydaje się właściwszym odpowiednikiem konsyтуacyjnym w języku polskim.

W przypadku wyrazu hasłowego *прочитать* słownik odsyła do znaczeń 1–5 uwzględnionych w artykule hasłowym leksemu *прочитать*, co pokrywa się z zakresem znaczeń we wcześniej przywoływanym słowniku objaśniającym języka rosyjskiego.

WSPR[i]RP REA rejestruje znaczenia i translaty praktycznie bez zasadniczych zmian w stosunku do WSRP WP, co potwierdza fakt tworzenia tego słownika (przynajmniej w badanych przez nas przypadkach) ze słownika wydawnictwa Wiedza Powszechna. Usunięto jednak jedno ze znaczeń (*понять*,

⁵ *Wielki słownik języka polskiego*, [online], <http://www.wsjp.pl>, [dostęp: 15.02.2018].

⁶ Zob. zapis w *Słowniku języka polskiego PWN*... Inaczej w *Wielkim słowniku języka polskiego online* – tu znaczenie 'przeczytać coś głośno' jest uwzględnione na miejscu drugim, <http://www.wsjp.pl/>, [dostęp: 25.08.2018]. Por. *Słownik języka polskiego*, W. Doroszewski (red.), [online], <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/>, [dostęp: 25.02.2018].

дать трактовку) z translatami *odczytać*; *odtworzyć*, *odegrać* oraz niektóre przykłady użyć.

WSPR[i]RP REA porządkuje więc i wnosi większą przejrzystość do zapisu artykułu hasłowego, choć w przypadku translatu *odczytać* (znaczenie 3.) trudno wyciągnąć wniosek, czy chodzi o 'przeczytać na głos', czy o 'zdołać coś odczytać, rozszyfrować'. Brak semantyzacji sprawia, że ponownie użytkownik zdany jest na własną intuicję, nie mogąc przecież z założenia wiedzieć, o które ze znaczeń chodzi. Z tego samego powodu należy zwrócić uwagę na brak wyodrębnienia znaczeń: 'czytając, zapoznać się z treścią czegoś' oraz 'przeczytać na głos'.

W przypadku wyrazu hasłowego *прочесать*, odmiennie niż słownik Wiedzy Powszechnej, WSPR[i]RP REA rejestruje translaty w znaczeniach 1–4 w niemal niezmienionej postaci w stosunku do artykułu hasłowego leksemu *прочитать*. Autorzy rezygnują jednak z ilustracji frazeologicznej w postaci pary związków wyrazowych ~ *стихотворение* – *wyrecytować wiersz*. Jest to rozwiązanie – jak się wydaje – ułatwiające interpretację znaczenia danej jednostki. Trudna w ocenie motywacji pozostaje jednak rezygnacja z przykładu użycia.

WSPRiRP PWN, podobnie jak i dwa poprzednie słowniki, nie rozdziela znaczeń translatu *przeczytać*, jak to zaproponowaliśmy przy jego analizie kontekstowej. Przy znaczeniu 1. i podanym w nim translacie autorzy pomijają całkowicie zapis semantyzacyjny, traktując – jak wypada sądzić – znaczenie i kontekst za oczywisty i jednoznaczny, tj. 'czytając, zapoznać się z treścią czegoś'; w każdym z pozostałych znaczeń semantyzację jednak uwzględniono. Analiza całego artykułu hasłowego pokazuje, że pozostałe wyodrębnione przez nas znaczenia zostały ujęte w oddzielnych punktach, a mianowicie w punkcie 6. oraz 8. i opatrzone odpowiednio translatami *odczytać* oraz *czytać*. Leksem *czytać* otrzymuje dodatkową charakterystykę semantyczną o następującej treści: 'ознакомить кого-либо с содержанием текста, читая вслух'; 'прочитать шифровку, карту и т. п.; раскрыть внутренний смысл произведения'. Analizując podaną charakterystykę oraz porównując z zapisami rosyjskiego słownika jednojęzycznego, trzeba jednak stwierdzić, że są to aż trzy znaczenia, co zresztą sugeruje interpunkcja zapisu. Są to znaczenia: 'przeczytać na głos (...)', 'zdołać coś (...) rozszyfrować' oraz 'dokonać interpretacji'. Prawdopodobnym uzasadnieniem podjętej przez autorów decyzji redakcyjnej może być próba takiego podziału artykułu hasłowego, by w jednym punkcie znalazł się tylko jeden translata, co miałyby ułatwić użytkownikom. Podobnie jednak jak w przypadku poprzednich słowników podanie tylko jednego translata każe zaliczyć takie rozwiązanie do wad słownika. Co więcej, umieszczenie w punkcie 6. artykułu hasłowego przy translacie *odczytać* aż trzech znaczeń formalnie uniemożliwia zamieszczenie w nim również synonimicznego leksemu *przeczytać*. Przy wspomnianym rozwiązaniu (tylko 1 leksem w 1. punkcie) konieczne byłoby dopisanie odpowiedniej

charakterystyki semantycznej w punkcie 1., co nieuchronnie doprowadziłoby do trudności w jednoznacznej i szybkiej interpretacji opisu hasłowego. Odwrotnie jednak do WSPR[i]RP REA słownik wydawnictwa PWN w punkcie odnoszącym się do znaczenia 'spędzić jakiś czas, czytając' nie rejestruje jako translatu wielowyrazowca *spędzić na czytaniu*, lecz podaje jedną z notowanych w słowniku Wiedzy Powszechnej formę, a mianowicie *czytać*, z dodatkową, podaną w nawiasie okrągłym informacją o charakterze łączliwości – (*jakiś czas*).

Co do artykułu dla wyrazu hasłowego *прочеть*, WPRiRP PWN dla znaczenia 5. oraz dla znaczenia 7. w pełni powtarza zapisy artykułu hasłowego leksemu *прочитать*. W przypadku znaczenia 6. translát pozostaje niezmienny (*odczytać*), lecz zmienia się treść zapisu semantyzującego, co jest trudne do uzasadnienia: por. 'ознакомить кого-либо с содержанием текста, читая вслух; прочитать шифровку, карту и т. п.; раскрыть внутренний смысл произведения' vs. 'воспроизвести смысл каких-либо знаков, черт и т. п.' Autorzy całkowicie pomijają znaczenie 'przeczytać na głos, odczytać' oraz 'zinterpretować', co nie znajduje uzasadnienia i jest barierą zwrotnej weryfikacji zapisów słownikowych.

Leksem *перечитать* w WSRP WP analogicznie do wyodrębnionych przez nas na podstawie leksykografii jednojęzycznej i wystąpień tekstowych znaczeń polskiej jednostki *przeczytać* rejestruje dwa znaczenia z translátami (1) 'przeczytać jeszcze raz (na nowo, powtórnie)', a więc podaje wielowyrazowce o luźnej strukturze składniowej, oraz z szeregiem translátów (2) 'przeczytać, poprzeczytywać', w którym leksem *poprzeczytywać* należy chyba uznać za jednostkę przestarzałą, notowaną wprawdzie w słowniku W. Doroszewskiego i systemowo możliwą do utworzenia, lecz współcześnie trudną do udokumentowania. Zastosowana w przypadku tego leksemu semantyzacja ogranicza się jedynie do pojedynczych wyrazów – przysłówki przy znaczeniu pierwszym (*заново*) oraz zaimki w znaczeniu drugim (*всё, многое*), objaśniające dodatkowo, choć – ze względu na formę translátów – chyba zbędnie, poszczególne znaczenia. Wariantywny leksem *перечесть* jest w WSRP WP ciekawym przypadkiem – powtórzone są w nim informacje z artykułu hasłowego dla leksemu *перечитать*, lecz nie bez pewnych modyfikacji. Otóż przykład użycia ~ *письмо* 'przeczytać list powtórnie' przeformułowany został na ~ *письмо несколько раз* 'przeczytać list kilka razy (kilkakrotnie)', natomiast ze znaczenia drugiego usunięto przykład użycia oraz uzupełniono translát *poprzeczytywać* o kwalifikator *редко*. Zapis ten chyba najjaskrawiej pokazuje brak konsekwencji w redagowaniu artykułów hasłowych oraz w pewnym stopniu rozmywa wzajemną weryfikację podczas użytkowania.

WSPR[i]RP REA w przypadku artykułu hasłowego dla leksemów *перечитать* oraz *перечесть* wykazuje się konsekwencją. Informacje w obu

artykułach hasłowych powtórzone są w identycznej formie: w przypadku znaczenia pierwszego ‘przeczytać ponownie (jeszcze raz)’⁷, w przypadku znaczenia drugiego – ‘przeczytać (dużo, wszystko)’. Wielowyrazowa forma translatu w znaczeniu pierwszym oraz informacja semantyzująca w znaczeniu drugim przy translacie *прочитать* wydają się w zasadzie wystarczające z punktu widzenia charakterystyki semantycznej, choć przykład zastosowania jednostki w znaczeniu drugim na pewno rozwiałby wątpliwości użytkownika co do rzeczywistego zastosowania jednostki wyjściowej, jak – na przykład – w następujących wystąpieniach tekstowych: „До войны **перечитал** всё, что было в двух шкафах школьной библиотеки; Он **перечитал** тонны книг по истории – его заинтересовала гениальность как феномен и её наследование; Беря его на поруки, я сказал начальнику милиции, что это случайность, что он исключительно любознательный молодой человек и уже всю мою библиотеку **перечитал**”⁸.

W odróżnieniu od dwóch poprzednich słowników, WSPRiRP PWN rezygnuje całkowicie ze znaczenia drugiego (‘przeczytać wiele, przeczytać wiele egzemplarzy’). Trudno dociec przyczyn takiego stanu rzeczy. Wystąpienia tekstowe wskazane w poprzednim akapicie jasno potwierdzają, że w takim znaczeniu leksem *перечитать* w tekstach występuje, natomiast leksem *перечесть* w znaczeniu drugim może nosić znamiona przestarzałego, na co również wskazuje materiał korpusowy: „Я с его чердака многие книжки **перечел**, все – без начала и конца” (1927 r.); „После трех лет теории и практики – бросился на беллетристику. **Перечел все** новейшее” (1922–1928 r.); „Читатель, не бывший в Испании, но интересовавшийся когда-нибудь ее арабскими памятниками, по всей вероятности, давно уже **перечел все**, что говорится о них в книгах Виардо, Боткина, Готье и других, более специальных сочинениях” (1863 r.)⁹. Warto więc rozważyć w przypadku leksemu *прочесть* w znaczeniu drugim dodanie kwalifikatorów *разг.* / *пот.* oraz *редко* / *рзакд.*

⁷ Co ciekawe, jeden z przykładów użycia, na który natknęliśmy się podczas analizy, przeczy temu znaczeniu: „Перечитал первый раз – вроде неплохо, потом второй – всё не то и не так” (*Национальный корпус русского языка*, [online], <http://www.ruscorpora.ru>, [dostęp: 01.03.2018]).

⁸ Wszystkie przykłady wystąpień za *Национальный корпус русского языка*, [online], <http://www.ruscorpora.ru>, [dostęp: 01.03.2018].

⁹ Tamże.

Propozycja modelowych artykułów hasłowych w słowniku przekładowym

Podsumowując przypadek rejestrowania i opisu leksemów *прочитать* oraz *перечитать* w części polsko-rosyjskiej oraz rosyjsko-polskiej słownika, poniżej przedstawiamy propozycję struktury odpowiednich artykułów hasłowych obejmujących ww. leksemy:

[przeczytać]

1. (*czytając, zapoznać się z treścią czegoś*) прочитать что, прочесть что; ~ książkę **прочитать / прочесть книгу**;
2. (*przeczytać na głos, odczytać*) прочитать что кому, прочесть что кому; ~ dziecku opowiadanie **прочитать / прочесть ребёнку рассказ**;
3. (*przeczytać coś jeszcze raz*) перечесть что, (*pot.*) перечесть что; ~ książkę jeszcze raz **перечитать / перечесть книгу (ещё раз)**;
4. (*przeczytać wiele, przeczytać wiele egzemplarzy*) перечесть что, (*pot.*) перечесть что; ~ całą bibliotekę **перечитать / перечесть всю библиотеку** ~ wszystkie książki **перечитать / перечесть все книги**;
5. (*zdołać coś odczytać, rozszyfrować*) прочитать что, прочесть что; nie móc ~ / odczytać **не мочь прочитать / прочесть**;
6. (*okazj. nienorm. w znaczeniu 'czytać jakiś czas'; norm.: czytać*) прочитать какое время; ~ / czytać całą noc **прочитать всю ночь**.

[прочитать]

1. (*czytając, zapoznać się z treścią czegoś*) przeczytać; **прочитать книгу** ~ książkę;
2. (*przeczytać na głos*) przeczytać; *kancel. podn.* odczytać; **прочитать ребёнку рассказ** ~ dziecku książkę, **прочитать приговор** odczytać wyrok;
3. (*zdołać coś odczytać, rozszyfrować*) przeczytać, odczytać; **не мочь прочитать** nie móc ~;
4. (*czytać jakiś czas*) czytać, (*okazj. nienorm.*) przeczytać; ~ całą noc **прочитать всю ночь**.

[прочесть]

1. (*czytając, zapoznać się z treścią czegoś*) przeczytać; **прочесть книгу** ~ książkę;
2. (*przeczytać na głos*) przeczytać; *kancel. podn.* odczytać; **прочесть ребёнку рассказ** ~ dziecku książkę, **прочесть приговор** odczytać wyrok;
3. (*zdołać coś odczytać, rozszyfrować*) przeczytać, odczytać; **не мочь прочесть** nie móc ~.

[перечитать]

1. (*przeczytać coś jeszcze raz, wiele razy*) przeczytać; **перечитать книгу (ещё раз)** ~ książkę jeszcze raz;
2. (*przeczytać wiele, przeczytać wiele egzemplarzy*) przeczytać; **перечитать всю библиотеку** ~ całą bibliotekę **перечитать все книги** ~ wszystkie książki

[перечестъ]

- pot.* 1. (*przeczytać coś jeszcze raz, wiele razy*) przeczytać; **перечестъ книгу (ещё раз)** ~ książkę jeszcze raz;
2. (*przeczytać wiele, przeczytać wiele egzemplarzy*) przeczytać; **перечестъ всю библиотеку** ~ całą bibliotekę **перечестъ все книги** ~ wszystkie książki

Podsumowanie

We wstępie zauważyliśmy, że praca nad koncepcją słownika i nad materiałem słownikowym powinna czerpać z założeń lingwistyki konfrontatywnej. W niniejszym artykule zaproponowana została analiza, która na tych założeniach jest oparta.

Zestawienie znaczeń systemowych i pragmatycznych (użyć) w obu językach na podstawie słowników jednojęzycznych i korpusów na potrzeby stworzenia odpowiedniej filiacji i odpowiednio dopasowanej semantyzacji oraz ilustracji hasłowej jest realizacją założenia o ustalaniu podobieństw i różnic w wykorzystaniu środków językowych (w tym pewnych różnic zarówno na poziomie leksykalnym, jak i semantycznym).

Uwzględnienie odbiorcy słownika (użytkownika) wraz z jego potrzebami i kompetencją językową przy tworzeniu opisu słownikowego (dyferencjacja znaczeń i separacja ekwiwalentów, wskazówki semantyczne, ilustracja hasłowa) wynikają m.in. z założenia o ukazaniu trudności w odbiorze i stosowaniu środków językowych przez nierodzimych użytkowników języka, a także świadomości potencjalnej interferencji międzyjęzycznej nie tylko jako takiej, ale również wynikającej z niedostatecznego opisu słownikowego.

Przedstawiony zaś sposób ustalania ekwiwalentów na podstawie poszczególnych znaczeń oraz w rezultacie ich czytelny opis słownikowy jest w istocie próbą opracowania (czy też może – wypracowania) procedury porównania elementów języka jako metody leksykograficznej.

Bibliografia

- Berkov V.P., *Dvuâzyčnââ leksikografiâ. Učebnik*, Moskva 2004.
- Koczerhan M.P., *Podstawy językoznawstwa konfrontatywnego. Podręcznik*, Opole 2009.
- Kuznecov S., *Bol'šoj tolkovyj slovar' russkogo âzyka*, Sankt-Peterburg 1998 [zaktualizowana wersja online w zasobach www.gramota.ru].
- Mędelska J., Wawrzyńczyk J., *Między oryginałem a przekładem. Rzecz o słownikach dwujęzycznych*, Kielce 1992.
- Национальный корпус русского языка*, [online], <http://www.ruscorpora.ru>, [dostęp: 01.03.2018].
- Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, J. Bralczyk (red.), Warszawa 2005 [aktualizowana wersja online pod adresem www.sjp.pwn.pl].
- Wielki słownik języka polskiego*, P. Źmigrodzki (red.), [online], www.wsjp.pl, [dostęp: 25.02.2018].
- Wielki słownik języka polskiego*, W. Doroszewski (red.), [online], <http://doroszewski.pwn.pl/>, [dostęp: 25.02.2018].
- Wielki słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski*, S. Chwatow, M. Timoszuik (red.), Warszawa 2008.
- Wielki słownik polsko-rosyjski i rosyjsko-polski*, J. Wawrzyńczyk (red.), Warszawa 2007 [wersja elektroniczna 2.0 na płycie CD].
- Wielki słownik polsko-rosyjski*, D. Hessen, R. Stypuła (red.), Warszawa 2004.
- Wielki słownik rosyjsko-polski*, A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa (red.), Warszawa 2004.